

Hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətində şəxsiyyətin statusu

Hər bir azadlığın, həmçinin siyasi azadlığın obyektiv surətdə mövcud olan sərhədləri vardır. Siyasi sferada şəxsiyyətin hüquqi azadlığı sosial (faktiki) və siyasi azadlıqdan geniş ola bilməz. Eyni zamanda dövlət siyasi sferada hüquqi azadlığı məhdudlaşdırma bilər. Digər tərəfdən isə, vətəndaşlar qarşısında dövlət onların siyasi tələbatları və mənafeələrinin ödənilməsi, siyasi fəallığın inkişaf etdirilməsi üçün böyük məsuliyyət daşıyır. Dövlət siyasətinin bu prinsiplərindən geri çəkilmək hüququn və dövlətin demokratik xarakterinin deformasiyaya uğramasına gətirib çıxarır.

H.Babaoğlu göstərir ki, şəxsiyyətin siyasi hüquqları və azadlıqlarının bütün növləri vahid bir kompleks təşkil edir. Onlar bir-biri ilə sıx əlaqəli surətdə həyata keçirilir. Siyasi hüquq və azadlıqlar şəxsiyyətin siyasi vəzifələri ilə birlikdə vətəndaşın ümumi konstitusiyası statusunun yarım sistemi olan siyasi-hüquqi statusunu təşkil edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, şəxsiyyətin siyasi azadlığı ilk növbədə bütövlükdə cəmiyyətin azadlığı, həmçinin şəxsiyyətin təmsil etdiyi sosial birləşmə (qrupun, kollektivin, təşkilatın) siyasi azadlığı ilə müəyyən edilir.

Şəxsin cəmiyyətdə, dövlətdə hüquqi vəziyyəti ilk növbədə onun statusundan asılıdır: vətəndaş və ya xarici (başqa dövlətin vətəndaşı, vətəndaşlığı olmayan şəxs, ikili, yaxud çox vətəndaşlığı olan şəxs), xüsusi statusa malik qaçqınlar (başqa dövlətdən gələn şəxslər), məcburi köçkünlər (vətəndaşlar) və b. malik ola bilərlər. Onların hüquqi vəziyyəti əsasən ölkənin daxili qanunvericiliyi ilə, bəzi hallarda isə beynəlxalq hüquqla tənzimlənir.

Hüquqi dövlətdə şəxsiyyətin siyasi və hüquqi statusunun müəyyən olunmasında vətəndaşlıq anlayışı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Elmi ədəbiyyatda vətəndaşlıq şəxs və vətəndaş arasında hər iki tərəfdən müəyyən hüquq və vəzifələr törədən qarşılıqlı əlaqələr kimi izah olunur. Bu baxımdan da həmin dövlətin vətəndaşları həm geniş hüquqlardan istifadə edir, həm də onların üzərinə daha çox vəzifələr düşür (hərbi xidmət daxil olmaqla). Xaricilər, adətən, bir çox siyasi hü-

quqlara malik olurlar. Onların mülkiyyət hüququ var, bələdiyyə mənzilindən istifadə edə bilər (o cümlədən pulsuz), əmək hüququna malik olur, lakin bəzi iş növləri onlar üçün məhdudlaşdırılır (məs., bir sıra ölkələrdə dəniz gəmilərinin kapitanı, təyyarə ekipajının komandiri, tele-radio-da, teleqrafda, efişdə işləmək və s.). Əksər ölkələrdə xaricilərə mülkiyyət kimi torpaq əldə etmək hüququ verilmir. Dövlətdən sosial müavinətlər və imtiyazları əksər dövlətlərdə, məsələn, 90-cı illərdən, yalnız vətəndaşlar ala bilər. Qanunvericiliyin pozulmasına görə xaricilər ölkədən deportasiya oluna bilərlər. Digər tərəfdən, xaricilər vətəndaşların üzərinə qoyulan bir çox vəzifələri yerinə yetirmirlər. Məsələn, onlar ölkənin ordusunda xidmət etmirlər.

H.Babaoğlu yazır ki, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin vəziyyəti əksər hallarda xaricilərin vəziyyəti ilə analojidir. Lakin xaricilərdən fərqli olaraq onlar hər

sinə görə ikili vətəndaşlığı olan şəxslər Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə deputat seçilə bilməzlər. Konstitusiyanın 100-cü maddəsində isə Azərbaycan Respublikasının Prezidentliyinə namizədlərə aid tələblər sırasında ikili vətəndaşlığın olmaması da göstərilir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev demişdir: "Respublikanın bütün vətəndaşları Azərbaycan Konstitusiyasının, Azərbaycan Prezidentinin təminatı altındadır. Yeni qəbul olunmuş Konstitusiyaya Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü təmin edən Konstitusiyadır. Yeni Konstitusiyaya Azərbaycanda demokratik, hüquqi dövlətin qurulması, demokratik vətəndaş cəmiyyətinin yaranması üçün bütün əsasları yaradıb, bütün təminatları veribdir. Bizim Konstitusiyamız xalqın Konstitusiyasıdır, hər bir vətəndaşın Konstitusiyasıdır. Azərbaycanın ilk demokratik Konstitusiyası xalqımızın demokratiya, milli dövlətçilik yolu ilə gətməsi-

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 25-ci maddəsinə görə ikili vətəndaşlığı olan şəxslər Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə deputat seçilə bilməzlər. Konstitusiyanın 100-cü maddəsində isə Azərbaycan Respublikasının Prezidentliyinə namizədlərə aid tələblər sırasında ikili vətəndaşlığın olmaması da göstərilir.

hansı bir dövlətin diplomatik müdafiəsindən istifadə etmirlər ki, bu da situasiyanı mürəkkəbləşdirir.

Bir neçə vətəndaşlığı (o cümlədən ikili vətəndaşlığı) olan şəxslər vətəndaş olduqları bütün dövlətlərin qanunvericiliyinə müvafiq olaraq hüquq və vəzifələrə malikdirlər. Təhlillər göstərir ki, bir sıra ölkələrdə belə şəxslər seçkilərdə dövlət orqanlarına öz namizədliklərini irəli sürür. Məsələn, ABŞ və Litva vətəndaşlığı olan V.Adampus 1997-ci ildə Litvanın prezidenti seçilmişdir və bundan sonra ABŞ vətəndaşlığından imtina etmişdir. Lakin bəzi ölkələrdə, məs., İtaliyada ikili vətəndaşlığa icazə verilmir, bir qrup ölkələrdə isə bu status dövlətlər arasında bağlanmış beynəlxalq müqavilə əsasında əldə edilə bilər.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 25-ci maddə-

ni təmin edəcəkdir və gələcək nəsillərə sivilizasiyalı, yüksək səviyyəli, dünya demokratiyasında özünəməxsus yer tutan müstəqil Azərbaycan dövlətini gətirib çatdıracağıq".

H.Babaoğlunun fikrincə, müasir cəmiyyətdə qəbul olunmuş ümumi rəy ondan ibarətdir ki, hər bir şəxs hansı statusa malik olsa da yaşadığı ölkənin qanunlarını bilməli və onlara riayət etməlidir, çünki qanunları bilməmək onların pozulmasına görə məsuliyyətdən heç kəsi azad etmir. İnsan hüquqlarının praktiki reallaşdırılması ümumi vəzifədir və onun həlli ayrı-ayrı ölkələrin, həmçinin bütün bəşəri sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsini və humanistliyini səciyyələndirir. Məhz insan hüquqlarının qorunması daxili və beynəlxalq siyasətin əsas meyarı kimi çıxış edir. İnsan hüquqlarına hörmət vəsi-

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "Vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi dövlət quruculuğu" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

dünyada şəxsiyyətin ali dəyəri təsdiq olunur. Bir sıra dövlətlərdə şəxsiyyətin hüquqlarının yerinə yetirilməsi həmin dövlətlərin sağlam iqtisadi və sosial inkişafı, təcavüzkar daxili və xarici siyasətin qarşısını almaq üçün olduqca vacib şərtlərdən biridir.

öz daxili işi kimi deyil, onların ümumi qaygısı və kollektiv məsuliyyətinin predmeti kimi qiymətləndirilir. İnsan hüquqları və azadlıqlarının bəyan və müdafiə edilməsi demokratik siyasi rejimin əsas əlaməti kimi çıxış edir. Demokratiya xalq hakimiyyəti və cəmiyyətin mütərəqqi siyasi təşkilatı forması olmaqla müasir inkişaf etmiş siyasi sistemlərin başlıca xüsusiyyətidir. Bir çox tərifləri ümumiləşdirərək belə bir tərif vermək olar ki, demokratiya - insanın və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarına hörmətə əsaslanan real xalq hakimiyyətini təmin edən siyasi və vətəndaş cəmiyyətinin təşkilatıdır. Buradan azad ictimai həyatın sosial modelinin ideali kimi demokratiyanın bir sıra prinsipləri irəli gəlir. Onlardan da biri - azadlıq prinsipidir. Siyasi kontekstdə azadlıq ilk növbədə şəxsi azadlığı, həmçinin sosial qruplar üçün onların üzərində hər hansı siyasi qüvvələrin üstünlüyündən, hökmranlığından azadlığı nəzərdə tutur. Azadlıq həmçinin şəxsiyyət və ya qrupun öz siyasi cəhətdən müqəddəratını təyin etməyinin, onların ictimai işlərin idarə olunmasında fəal iştirakının real seçim imkanlarıdır. Əlbəttə, demokratiya fərdin, digər subyektin hakimiyyətdən, ümumiyyətlə, azadlığı demək deyil. Mütəxəssislərin fikrincə, hakimiyyətdən hədsiz azadlıq birlik üçün təhlükəlidir və beləliklə də azadlığın məhdudlaşdırılması da demokratiyanın problemi.

Demokratik cəmiyyətdə azadlıq insan hüquqları vasitəsilə reallaşır. İnsan hüquqları demokratiyanın mühüm elementləri kimi tam, bütöv sistem yaradır və vəhdət təşkil edirlər.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru